

De drieledigheid van ons belastingstelsel

(afscheidscollege Tilburg 1975)

D. Brüll

De driedigheid van ons belastingstelsel

Herhaaldelijk is in dit boekje en zijn voorganger betoogd, dat driegeleding van het sociale organisme niet een bedachte, niet een uit ethische of andere motieven voortgekomen samenlevingsstructuur is. De drie fundamenteel eigene, derhalve van elkaar verschillende en tot op zekere hoogte elkaar uitsluitende krachten, waarvan de driegeleding spreekt, zijn immers niet anders dan de krachten, waarmee ieder mens in de sociale werkelijkheid staat en die daarom in deze werkelijkheid ook teruggevonden moeten kunnen worden. Driedigheid als model heeft dus geen ideale mensen nodig, die steeds gereed staan voor hun medemensen en nog minder willen de driegeleders hun medemensen tot sociale wezens opvoeden. (Mocht dit toch gebeuren, zo zij hier tussen haakjes opgemerkt, dan verloochent de driegeleider zijn eigen positie omdat hij een standpunt, dat in het geestesleven thuisheert, veralgemeent.) Hun activiteit is dan ook eerder dan met die van de missionaris te vergelijken met die van de ingenieur. Zoals de laatste aan de natuurkundige, zullen driegeleders zich strikt aan de sociale wetmatigheden moeten houden. Misschien mag deze vergelijking nog even verder doorgetrokken worden. Dan zien wij de ingenieur een stuk moerasland te lijf gaan: water en land zijn er genoeg, maar door hun vermenging is noch het ene noch het andere voor de mens bruikbaar, terwijl hun onhygiënische ineenstrengeling ook nog de lucht met ziektekiemen bezwangerd. Hun scheiding levert bewerkbare grond, bevaarbaar water en een heldere atmosfeer op. Maar zelfs nog gescheiden bedingen zij elkaar: de aarde zou verdrogen zonder het water, het water zou wegstromen zonder indamming door het land.

In deze zin kunnen wij onze huidige maatschappij een moerasland noemen. Rechtsleven, economisch leven en geestesleven zijn er, maar zij zijn chaotisch doorengestengeld tot een onleefbare wereld. Zoals volgens de Genesis eens de aarde uit een fysiek Tohoewabohoe tot een levend organisme werd geleed, zo staan wij vandaag voor de taak om ons sociale Tohoewabohoe te geleiden: dammen op te werpen, en opdat ieder van de drie maatschappelijke gebieden tot ontplooiing kan komen en opdat geen van drieën chaotiserend in het andere gebied binnendringt.

Dit is, het zij nog eens onderstreept, in eerste instantie helemaal geen ethische aangelegenheid. Men zou bijna geneigd zijn om het een kwestie van efficiency te noemen, ware het niet een zaak van leven of dood geworden. Door een driedigge structuur alleen wordt geen mens beter dan hij is; hij krijgt er wel meer kans toe; en minder kans om zijn sociaal onvermogen op anderen bot te vieren. De driegeleider verbant daarom de moralist naar het geestesleven. Zijn taak is veeleer: aantonen, evident maken, openbaren. Driegeleding is een bewustzijnsvraagstuk, een appel om te onderscheiden en daarom te scheiden.

Geldstromen als spiegel

Een bijzonder geschikt object om de in de samenleving werkzame krachten te onderkennen is het geld. In onze Westerse maatschappij vindt elke sociaal relevante activiteit, direct of indirect, haar schaduw in een geldstroom: of wij consumeren of produceren; of wij ter kerke gaan of toneelspeelen; of wij rocken of in een rechtszaal staan – onze gedragingen worden begeleid door een geldbeweging, soms verborgen of gecamoufleerd, maar meestal voor wie wil duidelijk herkenbaar. Zij is niet identiek met de activiteit waarvan zij de schaduw is; zij mist er zelfs de essentialia van, te weten de kwaliteit. Maar juist in haar gebrek aan eigen leven is zij een betrouwbare, een objectieve spiegel, voor ons bewustzijn gemakkelijker toegankelijk dan de o zo gaarne in oncontroleerbare ideologie-vermommingen optredende handelingen zelf. Bovenal echter heeft men in de geldbeweging het meest vluchtige onderdeel van de samenleving, het *rechtsmoment*, en dus het sociale aspect van ons dagelijkse doen en laten te pakken. Geld hoort niet ergens in het rijk van de economen thuis, het is een rechtscategorie.

De omvangrijkste geldstroom in de Westerse landen wordt gevormd door de belastingen. Hier zien wij de staat in zijn rechtsfunctie bijdragen eisen voor zijn veelvuldige taken. Hoe breed deze stroom wel is, blijkt ondanks de openbaarheid van de gegevens toch nauwelijks bekend te zijn. Te veel gaat men daarbij af op de geretoucheerde statistieken, die door een wonderlijke begrip ‘belastingen’ tot ‘slechts’ ruim 30 procent van het nationale product komen. De werkelijkheid is anders. Uitgaande van de cijfers voor 1975 onttrekt de overheid aan de bevolking meer dan de helft van haar koopkracht. Anders gezegd: 58,8 procent van al wat in een jaar door heel Nederland wordt voortgebracht aan goederen en diensten, het zogenaamde netto nationaal product, moet aan de overheid of aan semi-overheidslichamen worden afgestaan.¹

¹ De (deels geschatte) cijfers voor 1975 luiden: Rijksbelastingen 55.815 miljoen Gemeentebelastingen 1.060 miljoen Waterschapslasten (incl. milieuheffingen) 500 miljoen Heffingen publiekr. bedrijfsorganisaties 250 miljoen Sociale verzekeringen 38.250 miljoen Aardgas opbrengsten (excl. belastingen) 4.500 miljoen 100.375 miljoen Gem. Overheidsschuld 1975 84.504 miljoen Daling in reële koopkracht door 10,5 procent inflatie 8.873 miljoen Totale belastingdruk 1975 109.248 miljoen In een percentage van het netto nationaal inkomen tegen marktprijzen (185.700 miljoen) 58,83 procent.

Uit deze opbrengst, die in 1975 naar schatting meer dan honderd miljard gulden zal bedragen, wordt vrijwel het gehele geestesleven gefinancierd, het rechtsleven (inclusief de sociale voorzieningen) en grote delen van het economische leven (waterstaat, woningbouw, openbaar vervoer etc.).

Vergelijkt men deze geldstromen met die, die zich naar het bedrijfsleven toe bewegen als koop- en leengelden, dan valt op, dat deze laatste een min of meer vrijwillig karakter hebben; onze economische ideologie wil dat althans zo, waarbij zwichten voor psychologische (reclame) of monopolistische druk onder de eigen wil begrepen wordt. En inderdaad kan men zeggen, dat men, indien men bereid is voldoende bewustzijn op te brengen, niet gedwongen is om zijn inkomen in een bepaalde richting te besteden.

Deze vrijwilligheid geldt al in veel mindere mate met betrekking tot de geldstroom, die van de ondernemingen ter inkomensvorming naar de werknemers gaat: zo al niet collectieve regels gelden, die slechts marginale speelruimte laten (CAO's), vinden wij toch een sociale en vrij starre stratificatie, waarbij de individuele beloningen slechts in uitzonderingsgevallen de algemene trend verlaten. Datgene tenslotte, wat de overheid als belasting van de bedrijven en particulieren aftapt wordt, zoals wij maar al te goed weten, met rechtsmiddelen afgedwongen. Speelruimte is er hier slechts via fraude en sluwe methoden tot ontgaan van belasting.

Belastingheffing is een rechtszaak

Dwang vereist een rechtsgrond. De wetgever, die belastingwetten aanvaardt, heeft daarbij voor ogen de *dekking* van de *uitgaven* van de overheid, nevendoeleinden even buiten beschouwing gelaten. Deze uitgaven zijn via budgetten over de verschillende departementen verdeeld. Slechts in uitzonderingsgevallen, bijvoorbeeld bij de z.g. volksverzekeringen, worden *bepaalde* inkomsten voor *bepaalde* uitgaven bestemd. Het meeste gaat in de ene pot van de algemene middelen. Hier in het bijzonder ontstaat het probleem, hoe de belastingdruk verdeeld moet worden en er komt geen wet tot stand zonder uitvoerige argumentatie, waarom *déze* drukverdeling, en met name geen andere, rechtvaardig is. Belastingheffing wordt als een rechtszaak bij uitstek beschouwd.

Deze overwegingen van de wetgever (regering en Staten Generaal), aangevuld met buitenparlementaire rechtsgeleerde beschouwingen, verschaffen bijzonder veel materieel voor ons inzicht in de rechtsgevoelens, die aan het stuwten van de geldstroom naar de overheid ten grondslag liggen. Het is de verdienste van W.J. de Langen geweest, dat hij in zijn tweedelig standaardwerk 'De grondbeginselen van het Nederlandse belastingrecht' (Samsom 1954/1958) deze rechtsoordelen met betrekking tot iedere bepaling afzonderlijk heeft opgespoord en geordend.

Het resultaat waren zes rechtsgronden, grondbeginselen, die door de wetgever telkens weer als rechtsbasis voor concrete belastingmaatregelen plachten te worden gebruikt. Zij bleken voldoende om, alleen of in samenwerking, *elke* heffingsbepaling te verklaren. In een bijna lyrisch betoog beschouwde De Langen hen als Muzen, die een reidans opvoeren, waarbij nu eens de ene, dan weer de andere naar voren treedt, soms twee of drie elkaar de hand reiken of, enkele tijdelijk uit het gezichtsveld verdwijnen.

Achter deze beeldspraak verschuift zich vrijblijvendheid ten aanzien van de toepassing van de beginselen: de wetgever is vrij om aan welke 'Muze' dan ook de voorkeur te geven; d.w.z. vrij om nu eens volgens de ene, dan weer volgens andere rechtsgronden te heffen. En zij impliceert mede, dat de beginselen van gelijke orde worden geacht. Zijn eigen rechtsgevoel deed hem ertoe neigen om slechts aan drie ervan, de z.g. verdelingsbeginselen, rechtskarakter, althans het karakter van méér recht toe te kennen. Maar ter voldoening aan de eisen van de z.g. waarde vrije wetenschap heeft hij dit oordeel bewust terzijde gesteld. De vraag naar de diepere achtergrond, de maatschappelijke betekenis van zijn beginselen, zou zijn volgende werk worden. Door zijn heengaan reeds in 1959 is hij er zich niet meer van bewust geweest, dat hij met zijn onderzoek de werking van de drie grondkrachten in het maatschappelijke organisme empirisch had aangetoond. Om dit te begrijpen zullen wij deze zes beginselen nader onder ogen moeten zien.

Het draagkrachtbeginsel en het rechtsleven

De eerste rechtsgrond is het *draagkrachtbeginsel*. Zien wij af van het misbruik, dat van deze term pleegt te worden gemaakt en aanvaarden wij de strenge definitie van De Langen, dan is het die wijze van verdeling van de belastingdruk over de burgers, waarbij voor en na de heffing de draagkrachtsverhoudingen gelijk zijn. Anders gezegd: de in inkomen gemeten maatschappelijke rangorde van de contribuabelen wordt onaangetaast gelaten. Na de heffing zijn de verhoudingen gelijk gebleven. De weinig progressieve inkomstenbelasting van vóór Wereldoorlog II was zo'n draagkrachtbelasting, maar ook bijvoorbeeld in onze huidige omzetbelasting vinden wij in het 4-procent tarief voor eerste levensbehoeften draagkrachtelementen.

Stellen wij ons nu de vraag, die De Langen ontweek, wanneer de naar rechtvaardigheid strevende wetgever van *alle* inwoners een *gelijk* offer zal vragen, dan moet het antwoord luiden: voor die overheidsuitgaven, die voor *alle* inwoners van hetzelfde belang zijn. – Zijn er dan andere? Doet de overheid niet alles in het algemene belang? Dat is al evenzeer een sprookje als de door regeringen van zeer uiteen lopende signatuur geuite opvatting dat ieder probleem niet draagkrachtbelastingen behoort te worden opgelost. Geen wonder, dat dan het begrip 'draagkracht' een uiterst vage, naar alle kanten te interpreteren inhoud krijgt. Neen, de

aanleg van wegen in Zeeland en de steun voor de KLM geschieden echt niet in mijn belang en de subsidiëring van het onderwijs zal toch moeilijk een belang van de bejaarden genoemd kunnen worden. En wat, denkt u, is het belang van onze streng gereformeerde landgenoten bij de subsidiëring van toneelgezelschappen? Hoe kunnen wij het gebied dan afbakenen, dat voor een ieder van even groot belang zou moeten zijn, zodat ook van ieder een gelijk offer gevergd kan worden? Dat komen wij overal tegen, waar de staat opkomt voor de gelijkheid van zijn onderdanen: waar zorg wordt getroffen, dat ieders grondrechten gerespecteerd worden: waar maatregelen worden uitgevaardigd, dat de ene mens de andere niet uitbuit. Ons arbeidsrecht, ons civiele recht, ons strafrecht: zij mogen in vele opzichten onvolmaakt, zelfs onjuist zijn, zij zijn er nochtans voor iedere burger in gelijke mate. En zij zijn ziehier de vooropstelling van de democratie – in beginsel voor een ieder van gelijke betekenis, of hij er nu veel ‘gebruik’ van maakt of niet. De kosten die hiermee samenhangen: het rechterlijke apparaat, het burgerlijke bestuur, de organen die de uitvoering van de wetten controleren, ja zelfs tot het leger toe, worden voor een ieder in gelijke mate gemaakt en zullen daarom naar draagkracht door de gehele bevolking gedragen moeten worden.

Het profijtbeginsel en het economische leven

In dit opzicht staat het draagkrachtbeginsel lijnrecht tegenover de tweede heffingsgrondslag, het *profijtbeginsel*. Deze term heeft in de laatste jaren nogal de aandacht getrokken, helaas niet altijd even gefundeerd. In de formulering van De Langen wil dit beginsel zeggen, dat belasting mag worden geheven in verhouding tot het profijt, dat men van overheidsdaden heeft. Alleen al het feit, dat dit beginsel wordt toegepast, logenstraft de opvatting, dat de overheid alles in het algemene belang doet. Typische profijtheffingen zijn de wegenbelasting, de extra-invoerrechten op auto's, de benzine-accijns. Wie de, door de overheid aangelegde, wegen niet berijdt, hoeft ook niet te betalen; wie door het gebruik van een lichte wagen minder slijtage veroorzaakt, betaalt minder. Er zijn profijtbelastingen, waar het verband verder weg ligt, andere waar het heel duidelijk is: de baatbelasting wordt alleen geheven, indien onroerend goed door een overheidswerk daadwerkelijk gebaat is, bijvoorbeeld door een wegverharding; maar het zuiverste zijn wellicht de retributies: geen gebruik van overheidsdiensten, dan ook geen betaling (paspoortleges, havengelden, vuilophalen). Daarmee is meteen het karakter van deze rechtsgrond aangetoond: het gaat in wezen om *prijzen* voor overheidsprestaties. Overal, waar de overheid in het economische leven leverend of diensten verlenend optreedt, zijn vergoedingen op hun plaats. En naarmate de overheid zich meer op economisch gebied begeeft, neemt de behoefte aan toepassing van het profijtbeginsel toe.

Hier echter is een waarschuwing op zijn plaats. In een tijd, waarin men het gehele sociale organisme economisch pleegt te interpreteren, kan men inderdaad elke overheidsdaad in termen van *nut* voor de burger vertalen. Dat is overigens geen uitvinding van de marxisten; zij waren in deze slechts de erfgenamen van de klassieke (vooral Engelse) economen: veiligheid, rechtszekerheid, geordende toestanden zijn nuttige zaken, niet in het minst voor het bedrijfsleven. En wie daar het meest profijt van hebben, zijn de eerstgeroepenen om ervoor te betalen. De huidige werkelijkheid van de Amerikaanse steden, waar de beter gesitueerden hun veiligheid vaak bij de politie moeten kopen, is daarvan inderdaad niet ver af, al zullen het de kerkvaders van de economische wetenschap zo niet bedoeld hebben. Ook het census-kiesrecht kan men in die samenhang beschouwen.

Precies zo en zelfs zeer in het bijzonder pleegt men recentelijk te spreken over het profijtbeginsel op cultureel gebied: tegenover de door de staat betaalde leraar dient schoolgeldbelasting te staan; tegenover de steun aan de beeldende kunstenaar ‘contra-prestatie’ (zoals de niets aan duidelijkheid te wensen overlatende term tot voor kort luidde). Is dat dan niet redelijk? Om op deze vraag een antwoord te kunnen geven zullen wij ons eerst met het derde beginsel bezig moeten houden.

Het buitenkansbeginsel en het geestesleven

Belasting kan ook geheven worden volgens het *buitenkansbeginsel*, ook beginsel van de *bevoorrechte verkrijging* genaamd. Indien iemand door de verkrijging van een bate bevoorreed is boven anderen, dan mag in verhouding tot deze bevoordeling belasting worden geheven.

Alleen al de term is veelzeggend: buitenkans duidt een toevalselement aan en we denken dan bijvoorbeeld aan de kansspelbelasting, aan de extrahoge successiebelasting voor verkrijging van derden, en andere meer. Het is niet alleen de Opvatting, dat wie een gelukje heeft gehad, anderen moet tracteren. Wij mogen er een diepere zin in ontdekken: koopkracht, dus hetgeen beschikking geeft over het werk van andere mensen, waardoor je andere mensen voor je kunt laten werken, en waarvoor je zelf niets gepresteerd hebt, die je zo maar ‘toe-valt’, komt je moreel gesproken niet toe.²

² Het is overigens interessant, dat deze moraal niet algemeen is, doch sterk is verbonden met ons Westerse arbeidsethos. In het Oosten zal de toevalsbate – om in de sfeer van 1001-nacht te blijven: de gevonden schat – als geschenk Allah's juist extra gewaardeerd worden.

Deze morele beoordeling wordt nog sterker indien wij naar de andere term kijken: een bevoorrechte verkrijging wijst op een vóórrecht, dat wil zeggen méér recht dan anderen, dus op onrecht. Dit onrecht was van het begin af aan verweven met onze kapitalistische maatschappijstructuur: dat Productiemiddelen eigendom zijn, dat arbeid als koopwaar wordt verhandeld, dat de prijsvorming van goederen en diensten op de 'vrije' markt tot stand komt. Deze factoren doen als persoonlijk inkomen ontstaan wat sedert Ricardo 'rent' wordt genoemd. een begrip dat èn in de maatschappijfilosofie èn in de belastingfilosofie centraal staat.

Rent kan men noemen wat een mens door zijn machtspositie zomaar in de schoot geworpen krijgt. Voor Ricardo was dit voornamelijk een verschijnsel agrarische eigendom. De eigenaar van een vruchtbaar stuk land ziet zijn inkomsten t als boer of als verpachter) zonder enige extra-inspanning omhoog gaan alleen door het feit, dat door verhoogde vraag naar graan, bijvoorbeeld door bevolkingsgroei, ook minder goede grond bebouwd moet worden. De prijzen zullen dan immer tot zo'n hoogte moeten stijgen, dat ook de boer, die de slechte grond bewerkt, van zijn opbrengst kan leven en die hogere prijzen betekenen voor de boer op de rijke grond arbeidsloos inkomen. 'Not corn is high because rent is paid, but rent is paid because corn is high'.

Hetzelfde doet zich voor, als in de industriële productie door een monopoliepositie of door kartelafspraken prijzen kunstmatig hoog worden gehouden, waaronder begrepen al die praktijken, waarmee de consument geld uit zijn zak wordt getrommeld zonder hem waar ervoor te geven. Wij zouden hier van *machtsrent* willen spreken. Het gevolg is, dat wat aan de ene kant als verrijking optreedt, elders als tekort verschijnt, tot verpaupering toe. Onze omgang met de z.g. ontwikkelingslanden kan vrijwel geheel onder dit gezichtspunt bekeken worden.

Rent heeft echter nog een geheel ander aspect. Zeer in het bijzonder wanneer wij naar onze moderne industriële productie kijken, constateren wij, dat deze, in waardevaste munt gerekend, steeds goedkoper wordt. Dit is het resultaat van de almaar verder voortschrijdende arbeidsverdeling, van de organisatie van de arbeid dus, tengevolge van nieuwe inzichten in technische en organisatorische vraagstukken, in menselijke verhoudingen, in leerprocessen. 'Neue Kombinationen' noemde Schumpeter deze bron van economische vooruitgang. Voorzover hieruit niet een prijsverlaging resulteert, verschijnen deze lagere productiekosten in de ondernemingen als extra-winsten, die voor de continuïteit van de onderneming niet nodig zijn en die wij *prestatie-rent* willen noemen.³

De oorzaak van deze rent ligt niet bij de ondernemers, die bereid zijn de onzekerheden van de markt te dragen en daarvoor ook een extra-beloning zouden moeten ontvangen. Wie ziet, dat de hoogste rents naar de ondernemingen met de minste risico's gaan; wie ontdekt, dat onzekerheid nemen in het economische leven juist een teken van inefficiency, van verspilling, van slecht ondernemerschap is (zie het artikel van Bos, p. 99), komt op het spoor van een kapitalistische mythe ('de kaerels die het land groot hebben gemaakt'). Dat wil nog niet zeggen, dat *dus* de arbeiders recht zouden hebben op de Mehrwert – de marxistische mythe. Deze rent wordt veroorzaakt door de idee, die door een technicus, een organisatiekundige, een psycholoog, een onderzoeker – misschien in de persoon van de ondernemer, misschien in die van een arbeider (ideeënbus) het productieproces wordt binnengeleid. Komt het surplus dan aan hem toe?

Onze gebruikelijke denktrant zou ons tot een bevestigend antwoord willen verleiden; men zou er de conclusie aan willen verbinden, dat kennelijk de ideeën onderbetaald worden, dat de mensen met ideeën dus uitgebuit worden, zodat zich de prestatierent als ordinaire machtsrent gaat ontpoppen. Zo eenvoudig is de zaak echter niet, zoals een onbevangen blik naar de inkomens van onze meeste bedrijfsadviseurs uitwijst.

Ideeën komen niet uit de lucht vallen. Noch de 99 procent transpiratie, noch de 1 procent inspiratie helpen, als niet voortgebouwd kan worden op hetgeen het geestesleven tot nu toe heeft doen ontstaan en als 'cultureel klimaat' aanbiedt. *Wie* bepaalde ideeën heeft, uitvindingen doet, inzichten verschaft, is betrekkelijk toevallig en geenszins te voorspellen. De *gehele* bodem van het geestesleven moet omgeploegd en ingezaaid worden, opdat de kans besta, dat hier een efficiency-ingenieur, daar een zonderlinge geleerde en ginds een sociaal werkster uit te voorschijn treden. Daarmee hebben wij dan de bron van de prestatierent aangeduid: het is het geestesleven in zijn geheel.

Zien wij nu, wat de overheid doet als zij het beginsel van de bevoorrechte verkrijging toepast bij de belastingheffing, dan constateren wij, dat zij via de vennootschapsbelasting de enorme winsten van lichamen, via de topprogressie van de inkomstenbelasting de rentinkomens van particulieren afroemt, dit wil zeggen aan de ondernemer en andere profiteurs van de rent, die in de onderneming opkomt, een deel⁴ van die baten afneemt, die hun moraliter niet toekomen. En omdat deze wijze van heffing gezien wordt als een straf tengevolge van een collectieve morele veroordeling (zeker niet een persoonlijke, want de individuele deelnemer aan het economische leven kan zich niet aan de structurele anomalie onttrekken), is het verzet tegen juist dit beginsel groot. Men ontwaart, dat de overheid, die tot het toepassen van dit beginsel de facto

³ De termen zijn aan de econoom Suranyi Unger ontleend, die Machtsmonopol en Leistungsmonopol onderscheidde. ⁴ In feite neemt de staat hiervan ruim de helft. De vennootschapsbelasting bedraagt bijna 50 procent, gerekend echter over een bedrag, dat hoger is dan de rent. De belastingdruk is dus in feite hoger. Ten aanzien van de inkomstenbelasting is een oordeel veel moeilijker, omdat het tot ruim 70 procent oplopende percentage zowel de draagkracht- als de buitenkanscomponent omvat.

gedwongen is, dit op allerlei wijzen tracht te camoufleren, onder andere door herhaaldelijk als draagkrachtheffing aan te duiden, wat in werkelijkheid een rentbelasting is.

Waarom de overheid deze heffingsgrond moet toepassen is nu ook duidelijk geworden: indien zij het geestesleven wil financieren; indien zij de ergste verpauperingen ingevolge de machtsrent wil compenseren, dan zal zij de middelen moeten halen uit die rent, die tengevolge van de activiteit van het geestesleven, respectievelijk tengevolge van monopolistische uitbuiting is ontstaan.

Omdat onder Drees jr juist op het gebied van het geestesleven (school- en collegegelden, entreprijzen culturele manifestaties) het profijtbeginsel van zijn 19e eeuwse stal is gehaald, lijkt het goed hierover een enkel woord te zeggen. Alles wat uit het geestesleven voortkomt heeft te maken met de toekomst en er is geen enkele relatie te leggen tussen prestatie en profijt. Of in de schoolbanken toekomstige heiligen of criminelen zitten is, gelukkig, aan ons inzicht onttrokken. Dat geldt ook in andere opzichten. Persoonlijk ontving ik de waardevolste sleutels tot problemen, waarmee ik bezig was, in gesprekken, uit voordrachten, die met 'mijn' onderwerp niets te maken hadden. De geest waait nu eenmaal waar hij wil.

Wat wil men nu eigenlijk met dat profijtbeginsel? Moet de dokter, die door een consult aan zijn patiënt drie weken ziekte bespaarde, nu drie weken loon als honorarium opeisen? Dan moet zeker het team van arts, heilpedagoog en verzorgster toebetalen, omdat zij een imbeciel kind, dat de maatschappij alleen geld kost, in leven hielden. Het voorbeeld moge duidelijk maken, dat toepassing van het profijtbeginsel op het geestesleven uiteraard mogelijk is, maar tot perversiteiten en immoraliteiten leidt, al zijn die lang niet alle zo gemakkelijk te doorzien als bij het gehandicapte kind.

Toch kan men aan deze toepassing van het profijtbeginsel een zekere consequentie niet ontzeggen. Het begrip 'studierendement' past hij het begrip 'diplomafabriek' (school en universiteit) en in een ambtenarenstaat, waarin men ingeschaald wordt naar behaald diploma (M.O.-acte meer dan L.O.), is het geenszins buitennissig om het 'leergeld' als de koopsom te beschouwen voor een aan het diploma verbonden gunstige salarispositie.

Wij zullen nog zien, dat deze tendens inderdaad een hele omwenteling in belastingland lijkt te veroorzaken. Zolang echter de werker in het geestesleven nog in vrijheid en naar eigen geweten zijn beroep wil uitoefenen, is het enige wat hij kan en mag verwachten, dat hij door het sociale organisme, waarvoor hij werkt, in leven wordt gehouden. En omdat de *directe* samenhang tussen het aldus gevormde inkomen en de geleverde prestatie ontbreekt, kan men in objectieve zin van schenkgeld spreken.⁵

Verdelingsbeginselen en overheidsuitgaven

Met draagkracht-, profijt- en buitenkansbeginsel zijn de drie rechtsgronden behandeld, die De Langen samenvat onder 'verdelingsbeginselen': zij beogen de belastingdruk op een rechtvaardige wijze te verdelen. Het verrassende is, dat de wetgever hiervoor drie beginselen blijkt nodig te hebben en De Langen kan niet worden aangewreven, dat hij ze 'hinein-interprätiert' heeft, want van driegeleding wist hij niets af die overeenkomen met en aansluiten op de wetmatigheden van de drie maatschappelijke gebieden. Voorzover de overheid in het economische leven optreedt en leveringen of diensten verricht, neemt zij met het profijtbeginsel de plaats in van een verkoper. Voorzover zij het geestesleven subsidieert, hevelt zij rentbaten volgens het beginsel van de bevoorrechte verkrijging over. Voorzover zij in haar eigenlijke rechtstaak voorziet, vraagt zij van een ieder een gelijk offer, naar draagkracht.

Men kan deze kwalitatieve samenhangen zelfs uitbreiden en stellen: voorzover de overheid zich niet aan deze regels houdt, is zij een onrechtvaardige overheid.⁶ Als zij de Bijstandswet niet uit de machtsrent bekostigt, dan draaien anderen op voor de gevolgen van ongerechtvaardigde verrijking van enkelen. Als zij haar economische activiteiten uit buitenkansbaten voedt, dan onthoudt zij het geestesleven wat het toekomt en doet het verdorren. Als zij op haar rechtshandelingen het profijtbeginsel toepast – door bijvoorbeeld iemand die op de urgentielijst staat een extra hoog bedrag voor een woonvergunning te vragen – pleegt zij machtsmisbruik. Zo zou een hele lijst van perversiteiten en immoraliteiten samen te stellen zijn, die door grensoverschrijdingen plaatsvinden.⁷

Over hetgeen in werkelijkheid in de boezem van het staatsapparaat geschiedt zijn wij evenwel nauwelijks ingelicht. Slechts in uitzonderingsgevallen wordt een samenhang tussen belastinginkomsten en overheidsuitgaven aangegeven. Vrijwel alles wordt uit de 'algemene middelen' betaald, de pot, waarin de opbrengs
⁵ Hier ligt een zekere parallel met de rentvorming: zoals rentvorming objectief-maatschappelijk diefstal is zonder dat men de persoonlijke genietter van rent hiervan een moreel verwijt kan maken, zo is overdracht van deze rent aan het geestesleven objectief-maatschappelijk een schenking, zonder dat dit een morele verdienste van de gever inhoudt. ⁶ Zie mijn 'Rechtsnorm en Overheidsbudget', Amsterdam 1967 en F. Wilken 'Reform des Steuerwesens' Freiburg 1968. ⁷ Soms zijn de secundaire gevolgen, gewild of door de wet der traagheid, veel erger. Als men met fiscale lokmiddelen een meerderheid voor een pensioenregeling heeft tot stand gebracht, dan vormt zich een instelling, die hiervoor de voorwaarden uitwerkt en op de naleving toeziet. Hierin zitten uiteraard de meest ambtelijke mannetjes, want de rest voelt niets voor administratieve rompslomp. Zo'n bureau gaat nu als een kartel functioneren. Bij de collectieve huisartsenverzekering bijvoorbeeld wordt de premieberekening zo gehanteerd, dat ongebruikelijke beroepsuitoefening afgestraft en in uiterste gevallen zelfs belet wordt (zie: 'De driedledige maatschappijstructuur', p. 50). Geen kartel vindt het leuk, als beroepsgenoten uit de rij dansen.

ten van hun eigen aard worden ontdaan. Al wat gouvernementeel is wil van enige kwantitatieve samenhang tussen bepaalde inkomsten en bepaalde uitgaven niet weten. Dit is niet zo onbegrijpelijk. Daardoor immers zou het overheidsoptreden naar twee zijden toe, dus in zijn volle kosten-opbrengst-verhouding, kwantificeerbaar worden. Op veel ruimere schaal zouden dan de overheidsdaden toetsbaar worden niet alle gevolgen van dien. Het schandaal met (en de verlegenheid over) de VOV spreekt in deze boekdelen: de overheid had een verzekeringsinstelling opgericht om de kleine (of grote) man tegen redelijke premies een levensverzekering te kunnen bieden. Dat zou mogelijk zijn door zonder winstdoel te werken. Tot ontsteltenis van velen openbaarde de Consumentenbond (Consumentengids oktober 1974) dat deze non-profit overheidsinstelling om rond te komen veel hogere premies vroeg dan de meeste 'kapitalistische' verzekeringsmaatschappijen. Wie alle heil van de overheid verwacht, is daarom niet gesteld op controleerbaarheid. En zoals de overheid het economische leven duurder maakt, zo werkt zij, alle andere bezwaren daargelaten, duurder makend in het geestesleven. Iedere insider weet, dat na de invoering van de AWBZ de verpleegprijzen per dag binnen de kortste tijd verdubbeld waren. Waarom zou men zich ook niet het laatste snufje aanschaffen als de overheid toch betaald?⁸

De lezer zal zich wellicht afgevraagd hebben, of hem de drie andere heffingsgronden, die De Langen vond, onthouden worden. Het wordt inderdaad tijd om hen met een enkel woord te noemen, want zij zijn niet minder interessant.

De verdelingsbeginselen behoeven op zichzelf nog niet met zich mee te brengen, dat de overheid haar neutraliteit tegenover haar burgers verlaat.

Waarom zouden er niet, naast particuliere, ook overheidsbedrijven zijn, die dan echter, om de verhoudingen eerlijk te houden, van hun profijtheffingen zouden moeten leven? En waarom zou een overheid, die (wellicht afgeschrikt door het lot van Allende) het kapitalistische systeem niet overboord wil gooien, niet uit rentbelastingen voor een ieder leergeld ter beschikking stellen, zonder hieraan meer dan die voorwaarde te verbinden, dat het inderdaad ook voor leren wordt besteed? Wij weten, dat dit nu niet bepaald de werkwijze van onze overheid is. Zij treedt aan de *uitgavenszijde* via monopolistische prijszetting (in het economische leven) en subsidievoorwaarden (in het geestesleven) regelend, kiezend en selecterend op. Welnu, hetzelfde zien wij op kleinere schaal aan de *inkomenszijde* via de belastingheffing. Als zij wenselijke activiteiten door belastingfaciliteiten stimuleert, onwenselijke door extra-druk remt, spreekt De Langen van het *welvaartbeginsel*.

Het welvaartbeginsel en de overheidsideologie

Volgens deze rechtsgrond zou de wetgever in het 'belang van de welvaart' bepaalde fiscale verlichtingen mogen toestaan of juist zwaardere lasten mogen opleggen. Zo werden reeds sedert 1958 de 'internationale luchtvaart' (lees: KLM) en de internationale scheepvaart fiscaal sterk geprivilegieerd. Invoerrechten worden sinds eeuwen ter bescherming van de eigen bedrijvigheid geheven en het maakt daarbij weinig uit, dat deze thans naar de grenzen van de EEG zijn verlegd. Andersom zouden de tabaks- en gedestilleerd-accijns terwille van hun het gebruik remmende werking zijn opgelegd.

Uit deze voorbeelden alleen al moge blijken, dat wat hier onder het vaandel van de bevordering van de welvaart wordt gepresenteerd, met de wetmatigheden van het economische leven niets te maken heeft, in vele gevallen (invoerrechten) zelfs lijnrecht tegen een optimale arbeidsverdeling ingaat. Wij hebben hier dan ook niet met een economisch, doch, zoals aanstonds zal blijken, met een ideologisch beginsel te maken, dat vanuit het geestesleven in het rechtsleven doordringt. Helaas blijkt men voor dit verschijnsel, dat men in de communistische staten zo gaarne (en terecht) onderkent, thuis doorgaans stekeblind. Al deze maatregelen namelijk, of zij zich nu op het economische of het geestesleven richten, stellen een stuk bevoogding van de onderdanen voor: de overheid weet beter dan de burger wat goed voor hem is. Zij wil zijn consumptie in een bepaalde richting stuwten; zij wil, vaak door negatieve belasting,⁹ ondernemers verleiden om hun bedrijf te sluiten, omdat het niet die omvang heeft, die volgens de heersende ideologie 'economisch verantwoord' is. Het ideologische karakter onderkent men, als men ziet, dat de keuze voor het grote bedrijf bijvoorbeeld tevens is het kiezen voor landschaps- en stadsbederf. Of de overheid wil, bijvoorbeeld als zij leergelden laat variëren, de toestromingen naar bepaalde opleidingen remmen of stimuleren. Telkens ontbreekt hierbij het respect voor de persoonlijkheid, voor de consumptievrijheid,¹⁰ enerzijds, voor de wijze

⁸ Als men leest (Trouw 12/11 '73), dat de voorzitter van de federatie van ziekenfondsen blijft herhalen, dat niet de structuur fout is, doch dat er mensen zijn die fouten maken, dan wordt men herinnerd aan het bericht van Ota ik, dat in Tsjechoslowakije de mensen er een minderwaardigheidscomplex van kregen, dat de economische plannen goed waren, doch dat hun mislukken te wijten was aan gebrek aan inspanning van de arbeiders. ⁹ Wij kennen bijvoorbeeld rooipremies voor wie zijn boomgaard kapt en liquidatiepremies voor wie met zijn (kleine) boerderij of winkel ophoudt. ¹⁰ Dit is uiteraard geen pleidooi voor algehele consumptievrijheid. Alleen: als men een bepaalde consumptie zo schadelijk voor de bevolking acht dat men haar meent te moeten remmen, dan past een verbod met strafrechtelijke sancties. Het is de overheid onwaardig om aan de verslaving van haar burgers te verdienen.

waarop een individualiteit zich wil ontwikkelen anderzijds. Er leven hier nog veel meer wereldbeschouwelijke facetten. Als de overheid bijvoorbeeld goedkeurt, dat een meerderheid van notarissen of huisartsen aan de rest van hun beroepsgenoten een collectieve pensioenregeling oplegt en deze dan 'fiscaal begeleidt', dan spreekt hieruit een discriminerend standsvooroordeel: men acht het kennelijk niet welvoegelijk, dat een notabele, die niet voor zijn oude dag heeft gezorgd, net zo als alle burgers van zijn AOW leeft.

Het beginsel van de maximale realisatie en de eisen van de computer

Van de zijde van het economische leven wordt het belastingrecht geïnfiltreerd door hetgeen De Langen het *beginsel van de maximale realisatie* noemde. Het behelst in eerste instantie niet meer dan efficiency-regels, zoals die ook kenmerkend zijn voor het economische leven. Niemand zal er iets op tegen hebben, dat aanslagen, waarvan de inningskosten hoger zouden zijn dan de opbrengsten, niet worden ingevorderd. Zelfs mag men de gemeenten er een verwijt van maken, als zij de hondenbelasting handhaven, hoewel zij noodlijdend is geworden. Toch is dit een verschijnsel om even bij stil te staan. In het strafrecht immers zal men er niet aan denken een boef buiten schot te laten, omdat zijn verblijf in de gevangenis méér kost dan zijn hele buit waard is. Dat men in het belastingrecht over deze dingen anders denkt en denken moet, komt omdat deze rechtstak reeds met één been in het economische leven staat: de opbrengst is er terwille van de opbrengst; niet terwille van de rechtvaardigheid. Daarom is ook een vrij vergaande penetratie van het economische beginsel in het belastingrecht op zijn plaats. De grens is evenwel overschreden, indien de efficiency doel in zichzelf wordt. De huidige regelingen omtrent de huurwaarde van de eigen woning, omtrent de aftrekbare reiskosten of de buitengewone lasten voor de inkomstenbelasting sluiten niet meer aan bij het rechtsgevoel. Zij zijn alleen terwille van de uitvoerbaarheid van de wet ontworpen. Meer en meer wordt de bejegening van de belastingplichtige gedicteerd door de eisen van het computercentrum in Apeldoorn, dat de belastingaanslagen moet (kunnen) verwerken. Dit soort verschijnselen neemt in schrikbarend tempo toe.

Het beginsel van de minste pijn en de bewustzijnsverduistering

Tenslotte is er dan nog *het beginsel van de minste pijn*: de belastingheffing dient op zodanige wijze te geschieden, dat daardoor zo min mogelijk pijn wordt veroorzaakt. Een vriendelijk beginsel, zal men opmerken, en dat is het in vele gevallen ook: als men van tevoren gewaarschuwd wordt dat navordering dreigt; als men in termijnen mag betalen: als men in noodgevallen uitstel van betaling kan krijgen (met rentebetaling!). Dit soort maatregelen ligt eigenlijk zozeer in het wezen van het recht verankerd, dat immers juist de menselijke verhoudingen op het oog heeft, dat toepassing van dit beginsel vanzelfsprekend voor *iedere* rechtstak zou moeten zijn. Ook waar de wet hard is, kan zij vriendelijk worden toegepast.

En toch schuilt hier, evenals bij het realisatiebeginsel, een python onder het gras. Hetzelfde beginsel wordt gehanteerd om de bijdrage, die de belastingplichtige moet afdragen, aan zijn bewustzijn te onttrekken. Overal daar, waar men niet zelf betaalt, waar anderen de belastingen voor je inhouden, is dit gevaar levensgroot aanwezig. Wie alleen onder de loonbelasting valt (die de werkgever moet inhouden), rekent 'schoon'; hoeveel BTW wij in onze prijzen betalen, daarom bekommert zich meestal alleen de winkelier, die haar moet afdragen. Hoeveel accijns wij voor iedere borrel, voor iedere sigaret, voor iedere kilometer op tafel moeten leggen, onttrekt zich in het belang van onze gemoedsrust en niet geheel zonder onze schuld aan ons inzicht. Hier is een tendens aanwezig, die ik niet anders kan omschrijven dan dat het recht zichzelf opheft. De burger, die niet meer weet welke rechtshandelingen namens hem en middels hem verricht worden, heeft als rechtssubject opgehouden te bestaan. Hij is object van de overheid geworden. Als waar is wat aan het begin werd gesteld, dat het sociale vraagstuk vandaag een bewustzijnsvraagstuk is geworden, dan zitten wij met dit fenomeen in de kern van de sociale chaos.

Overzien wij nu de drie laatste rechtsgronden, dan valt opnieuw op, dat de drie gebieden van het sociale organisme vertegenwoordigd zijn, maar nu in hun negatieve werking: vanuit wereldbeschouwelijke motieven tracht men, door belastingmaatregelen zeker gedrag af te dwingen; vanuit een koud efficiency-denken dreigt men de mens in de belastingbetaler aan de uitvoerbaarheid der wetten ondergeschikt te maken; en binnen het rechtsleven zelf blijkt een kracht aanwezig te zijn die het recht vernietigt. Het angstwekkende is, dat deze drie krachten aan de winnende hand zijn.

Wij hebben thans de zes Muzen van De Langen leren kennen; wij kunnen ze nu in een wat andere indeling samenvatten:

Het *geestesleven* moet gevoed worden uit rentbaten en terwille van haar subsidiëeringspolitiek is de overheid genoopt deze rents middels het *buitenkansbeginsel* af te romen. Haar eigen geestesleven, haar eigen ideologie legt zij op door middel van het *welvaartsbeginsel*.

In het *economische leven* staat de prijsvorming centraal: via het *profijtbeginsel* vraagt de overheid vergoedingen voor haar economische prestaties; via het beginsel van de *maximale realisatie* introduceert zij de efficiency in de belastingheffing.

Het politieke *rechtsleven* is voor ieder van even groot belang. De kosten ervan dienen op basis van het *draagkrachtbeginsel* te worden omgeslagen. Door toepassing van het beginsel van de *minste pijn* dreigt evenwel het rechtskarakter van de belastingheffing verloren te gaan.

Maatschappijstructuur en belastingstructuur

Iedere maatschappijstructuur heeft haar eigen belastingstructuur. Wat zich als rechtsgevoelens en rechtsoordelen manifesteert, kan niets anders zijn dan wat de maatschappijstructuur als geheel van haar rechtscomponent vergt. Dit is juist, want werkelijk rechtsgevoel reageert op iedere situatie anders. Niets is daarom tijdelijker dan onze rechtsgevoelens, al verheelden wij ons, dat zij onvergankelijk zijn.

Nog eens kunnen wij thans het beeld van De Langen gebruiken: Van zijn zes Muzen treden, in hun reidans, nu eens deze, dan weer gene op de voorgrond. De ontwikkeling van de laatste decennia overziende, is heel duidelijk, dat de verdelingsbeginselen sterk op de achtergrond zijn getreden. Zeker, in de totale figuratie blijven zij als een grondtoon aanwezig; als een verlangen soms meer dan als werkelijkheid. Omdat zij wezenlijk met de aard van de mens – en de samenleving die daarvan een spiegel is – samenhangen, zullen zij niet licht geheel kunnen verdwijnen. Maar de andere drie Muzen domineren thans het toneel.

Het overheersen van de verdelingsbeginselen had voor een belastingstramien gezorgd, dat paste bij de maatschappijvorm, die vanaf 1917 zich begon te ontwikkelen en omstreeks vijftig jaar duurde. Het was het tijdperk van de concurrerende overheid, waarin na het schijnbare einde van de schoolstrijd voor het eerst op grote schaal het onderwijs werd gesubsidieerd – en tegelijk door Treub voor Nederland voor het eerst het beginsel van de bevoorrechte verkrijging werd verkondigd. Waarin ook het economische leven, na het kortstondige *laissez faire*, waarin voor de overheid hooguit aanvullende taken bestonden, hulp van en interventie door de staat en de gemeenten onderging.

Spoedig na de grote crisis van 1929 zou zich reeds een nieuwe maatschappijstructuur aankondigen: in Rusland barstte de Stalinistische, in Duitsland de Hitleriaanse terreur los, in de Verenigde Staten kreeg Roosevelt voor zijn New Deal vrijwel onbeperkte macht om in het economische leven in te grijpen. De staat was uit zijn concurrerende in zijn monopolistische fase getreden. Een nieuw tijdperk, dat van managers en technocraten, was begonnen en trad, volwassen geworden, omstreeks 1960 in de openbaarheid.¹¹

Het maakt daarbij weinig uit, of de staat wordt geregeerd door concerns (USA) of zelf één groot concern is (USSR): in beide gevallen zijn het de deskundigen, de experts, die ten behoeve van een uitverkoren elite – hier meer met economische, ginds meer met juridische middelen – het doen en laten van de inwoners tot in het laatste detail bepalen. Wie het beter mocht willen weten dan de deskundigen, is gek en zal liet merken ook. Vide, van Oost naar West, Grigorenko, Ulrike Meinhof, Eatherly (waarmee ik geen enkel oordeel geef over hun morele dan wel immorele kwaliteiten). Want de deskundige weet wat goed voor de gewone man is. Het welvaartbeginsel is in opmars.

Centraal bestuur van het gehele maatschappelijke leven vereist een enorme geldstroom naar de overheid toe. De individuele burger behoeft ook niet meer de beschikking te hebben over een groot inkomen: collectieve voorzieningen staan voor een ieder gereed. Er worden collectieve behoeften bevredigd op uniforme wijze. En er zijn collectieve opleidingen beschikbaar, uiteraard uniform, opdat zij via de computer geleid en gecontroleerd kunnen worden. Het beginsel van de maximale realisatie doordringt ons gehele leven.

Tenslotte is er de wetgevingsmachinerie zelve; wetten, algemene maatregelen van Bestuur, koninklijke Besluiten, resoluties worden in een niet bij te houden tempo uitgebraakt; alleen de wet inkomstenbelasting is (nog daargelaten alle hieraan verbonden uitvoeringsbepalingen) in de eerste tien jaren van haar bestaan gemiddeld eens per kwartaal bij een wet gewijzigd. Dat valt alleen door de super-expert bij te houden en voor hem worden de wetten, blijkens hun taalgebruik, dan ook geschreven. Het zijn instructies voor gespecialiseerde ambtenaren. Wat van de burger verlangd wordt, hoort hij wel via de gebruikelijke communicatiekanalen. Met al het andere, inclusief zijn rechten, moet men hem liever niet lastig vallen. Tenslotte is hij ingeschaald en zijn leven kan zich dan toch niet veel anders dan langs ambtelijke lijnen bewegen. Alleen, mocht hij toch lastig worden, dan is onder al die wetten er wel één te vinden die op hem past en hem tot de orde roept. Het beginsel van de minste pijn is in snelle opkomst.

En dat betekent, dat aan de mens de kwaliteit van drager van rechten en verplichtingen, en daarmee zijn menswaardigheid, wordt ontnomen. Zie hier de ware aard van de nieuwe maatschappijstructuur: de mens wordt tot een object, dat op een meer of minder humane wijze zijn plaats in de termietenstaat van de mensheid krijgt toegewezen. In gemoderniseerd gewaad viert de maatschappijvorm van de theocratie haar comeback.

Uiteraard kan datgene, wat hier als tendens beschreven is, maar waarvoor de aanzetten toch overal reeds zichtbaar worden, niet ongemerkt aan de ontwikkeling van de belastingstructuur voorbijgaan; wij mogen ons alleen niet laten verleiden, indien vertrouwde termen, zoals draagkracht, voor heel andere zaken worden gebruikt. Onze oud-minister van Financiën, Hofstra, voorzag reeds in 1939 met geniale blik het einde

¹¹ Uitgebreider schreef ik over dit onderwerp in mijn, ook als overdruk beschikbaar, artikel 'Onze Maatschappijstructuur' in Jonas III/14 en 15.

van de draagkrachtstheorie en inderdaad ontstonden de eerste fenomenen tegelijk, met de eerste symptomen van de managerstaat: geld reageert uiterst gevoelig. Het is symptomatisch dat, kort na de definitieve ineenstorting van de oude liberale wereld in 1929, in 1933 in Nederland de heffing werd ingevoerd, waarvoor geen andere rechtsgrond gevonden kan worden dan het beginsel van de minste pijn: de omzetbelasting. Betalen zonder het te weten maakt tevreden onderdanen¹² en dit heffingstype is daarom in alle dictatoriale landen bijzonder bemind. Zoals de inkomstenbelasting bij het individualisme past, zo is de omzetbelasting op het collectivisme toegesneden.

Zo zien wij wat eens de ruggegraat van ons belastingstelsel werd genoemd, onze inkomstenbelasting, langzaam maar zeker denatureren. Het is een onleesbare opeenhoping geworden van ficties en forfaits, gelardeerd met verdragsontduiking en hoe langer hoe meer zijn toevlucht zoekend bij wat ik eens 'macro-fiscale heffingstechnieken' noemde: de overheid houdt zich niet meer op met de vraag, of wat zij zich toe wil eigenen, ook iemands draagkracht heeft verhoogd. Belastingclaims worden overdraagbaar, verhandelbaar. Het individuele karakter van de inkomstenbelasting is verleden tijd.¹³ De belastingbesluiten, ons opgelegd door Hitler's primitieve theocratie en door ons wegens hun geregelmteer onaanvaardbaar genoemd, lijn kinderwerk vergeleken bij de wetten, die hen vanaf de jaren vijftig gingen vervangen.

Uit onze maatschappijstructuur valt af te leiden, dat dit nog niet het uiteindelijke belastingsysteem van de theocratie is. Te voorzien valt, dat het begrip belasting zelf een andere inhoud zal krijgen. In een maatschappij, waarin ieder het inkomen ontvangt dat de overheid op grond van zijn diploma's en andere toetsbare gegevens billijk voor hem acht, kan belastingheffing een randverschijnsel worden, waarmee men oneffenheden glad strijkt of waarmee men verhindert wat men liever niet verbiedt (vgl. de omzetbelasting en de emigratiebelasting in Rusland). Het is te verwachten, dat de staat het deel van het nationaal product, waarover hij wenst te beschikken, reeds hij de bron zal weten af te tappen.¹⁴ Daarvoor zijn niet eens (belasting-) wetten nodig. Zelfs daarvan vinden wij reeds voorbeelden.

Als de gemeenten voor de vergunning om woonruimte te onttrekken pittige bedragen vorderen, dan gieten zij dat in een 'civielrechtelijke overeenkomst', omdat de gemeentewet een dergelijk belasting niet toestaat. En als de staat het zijne van de olie uit het Continentale Plat wil hebben, dan kan hij dat niet doen via belastingheffing: onze rijksgrens ligt vlak achter de duinen en daar eindigt de bevoegdheid om belasting te heffen. Het Continentale Plat, waar wij volgens internationale afspraak naar olie mogen boren, strekt zich veel verder uit. Geen nood, wat de staat anders aan belasting zou innen, vergt hij van de boorders via contract als concessiegelden.

Hoe de inkomensstructuur van de staat van de toekomst er precies zal uitzien, is nog niet te voorspellen. Waarschijnlijk zullen wij nog verrassende vondsten beleven. Maar op enigerlei wijze zal de drievoudige sociale werkelijkheid zich ook dan manifesteren. Want hoeveel sluiers ook over de geldstroom worden geworpen teneinde het doen en laten waarvan deze een schaduw is aan het oog te onttrekken, ook in de grootste eenheidsbrij, ook als wij niet alleen van een moerasland, maar van een Niflheim zouden moeten spreken, zullen de drie elementen van iedere samenleving aanwezig zijn. Ook in een managerstaat leven mensen, die hun eigen driedelige werkelijkheid op de een of andere wijze op de sociale werkelijkheid zullen projecteren. Dat deze werkelijkheid, zo ineengeklutst, een barre zal zijn, is duidelijk. Voor wat dan overeen zal komen met wat wij tegenwoordig belastingrecht believen te noemen, zijn de drie motieven reeds door De Langen opgespoord. Het zich toeëigenen van koopkracht door de overheid zal in dienst worden gesteld van ideologie en computer, en de operatie zal niet behulp van pijnstillende middelen en narcotica worden uitgevoerd.

D. Brüll

¹² Misschien zou de huidige indeling in de politiek in links en rechts beter vervangen kunnen worden in groepen, die niet weten dat zij belasting betalen (omdat hun loonbelasting en sociale lasten direct worden afgehouden), en die dat wél weten (die een aanslag inkomstenbelasting krijgen). Slechts bij de laatsten, aldus Schmolders ('Das Irrationale in der Finanzpolitik', Hamburg 1960), bij de zelfstandigen, is weerstand tegen belastingheffing te verwachten. Onze technocratie zal derhalve of de zelfstandige, of de inkomstenbelasting moeten afschaffen. Waarschijnlijk beide. ¹³ Een beschrijving van de wijze waarop dit gebeurt zou een vaktechnisch betoog vergen. De geïnteresseerde lezer zij hiervoor verwezen naar 'Macrofiscale neigingen', in de Naamlooze Vennootschap 1968/10, evenals naar mijn 'Inkomens of uitgavenbelasting?'. Amsterdam 1967. ¹⁴ Zie hierover thans de visie van H.J. Hofstra in diens afscheidscollage, te vinden in het Weekblad voor Fiscaal Recht, 20 november 1975